

Buržoazní sociologie je od doby svých „klasických“ zakladatelů A. Comta a H. Spencera až po dnešní nejmodernější a nejvlivnější směry sociologií, která plní ideologické, apologetické funkce ve vztahu ke kapitalistickému řádu. V tom je svým způsobem stále stejná. Mění se však přirozeně její představitelé a hlavní autority, mění se i směry a školy v souvislosti s tím, jak se přes stálost svých podstatných určení mění kapitalismus ve svých vývojových etapách a historicky podmíněných formách. Změny různých škol a směrů buržoazní sociologie se tedy dají vysvětlit změnami kapitalistického řádu, i když musíme také vzít v úvahu rozdílné historické podmínky vývoje sociologie v jednotlivých vyspělých kapitalistických zemích.

Kromě vnějšího, zeměpisně národního rozdílu sociologie americké a francouzské či v jiné souvislosti zase buržoazní sociologie německé a anglické, jde o určité specifické rysy té či oné sociologie, která v určité etapě převládá v jednotlivých zemích, a dokonce působí i na vývoj sociologie v zemích ostatních. V této souvislosti vzniká otázka, proč právě v jedné kapitalistické zemi se vyvíjel po určitou dobu ten či onen směr, proč ovlivnil i sociologii v jiných zemích a jaké byly příčiny poklesu jeho vlivu nebo vyčerpání a nahrazení novým směrem či školou vlastního původu nebo jiné provenience.

Vpomeňme například na vývoj americké sociologie po roce 1945 a na její převládající směry a školy. Nebudeme jistě v rozporu s reálným vývojem americké buržoazní sociologie, když uvedeme, že jejími nejvlivnějšími směry v tomto období byly empirismus amerického původu a amerického ražení a z teoretických směrů pak sociologie strukturního funkcionalismu. Tyto dva směry po druhé světové válce ovlivňovaly i vývoj buržoazní sociologie v kapitalistických zemích Evropy, a dokonce na konci padesátých let a na počátku šedesátých let i částečně (a v určitém ohledu negativně) sociologii v socialistických zemích, nejdříve v Polsku, později i v naší zemi. Americká sociologie empirického typu a empirického ražení byla však kritizována postupně významnými americkými sociology, kteří i v dobách její nadvlády představovali odlišný směr nebo odlišné pojetí (viz například kritický postoj C. W. Millse k empirické americké sociologii a kritické šlehy a postřehy P. Sorokina o empirizující testománii a kvantofrenii). V Evropě byl významným kritikem amerického empirismu G. Gurvitch, který se s ním seznámil za svého nedobrovolného pobytu v USA během emigrace v období druhé světové války. Americký strukturní funkcionalismus byl rovněž ještě v dobách svého největšího rozkvětu kritizován C. W. Millsem, v NSR R. Dahrendorfem, v Anglii D. Lockwoodem, později v USA I. L. Horowitzem. Na počátku sedmdesátých let spojil A. Gouldner svou pádnou kritiku amerického strukturního funkcionalismu s myšlenkou o zásadní krizi západní sociologie vůbec.

Pod vlivem těchto přesvědčivých a někdy i dosti hlubokých kritik americké empirické sociologie i amerického strukturního funkcionalismu došlo k postupnému ústupu těchto směrů jako směrů vládnoucích a takzvaně vědecky fundo-

vaných a bezesporných. Působily tu samozřejmě i posuny v americkém hospodářském, politickém a kulturním životě. Ve druhé polovině šedesátých let již tedy nelze považovat empirickou sociologii a strukturní funkcionalismus za dva nejdůležitější a nejvlivnější směry americké buržoazní sociologie. Do popředí se dostávají další směry a přístupy. Neznamená to, že empirická sociologie zcela zmizela. Přestala však působit jako vlivný směr, který má být vzorem výstavby sociologie vůbec a zárukou vědeckého přístupu. Jinak se i nadále udržuje, protože je bytostně spjata s poměry v kapitalistických zemích a má silnou komerční a praktickou bázi.

Jiný osud měl strukturní funkcionalismus. Postupně se transformoval již v dílech svých původních představitelů, někteří jeho stoupenci se začali vyvíjet jiným směrem a založili své vlastní koncepce, jako například G. C. Homans teorii sociálního chování jako sociální směny.

Významné směry a školy buržoazní sociologie se ve svých počátcích měnily a vyvíjely v souladu s potřebami rozvoje kapitalismu a s ideologickými zájmy buržoazie a jejího řádu. Ve druhé polovině devatenáctého a ve dvacátém století však již pravidelně na vývoj a vývojové transformace buržoazní sociologie v evropských kapitalistických zemích působí i marxismus a později marxismus-leninismus jako ideologie spjatá s revolučním dělnickým hnutím i jako společenskovědní teorie.

Na americkou akademickou sociologii neměl marxismus až do druhé světové války výrazný vliv. Ve druhé polovině devatenáctého století působil vliv H. Spencera; zajímavé by bylo analyzovat také vliv německé filozofie a sociologie v tomto období. Jeho výrazné zvýšení je spjata s velkou vlnou německé emigrace do USA během druhé světové války. Německá filozofická a sociologická emigrace byla velmi početná — několik stovek významných i méně významných autorů. Šlo zejména o významné představitele frankfurtské školy, z nichž většina emigrovala do Spojených států. Zde stačí uvést jména T. Adorna, M. Horkheimera, E. Fromma, H. Marcuse, L. Loewenthala. Ti přenesli do USA určité vlivy německé duchovnění tradice, určité prvky heideggerovského existencialismu a také stopy marxismu, byť nedůsledné a často deformované interpretovaného. Je zajímavé, že tato škola nesporně ovlivnila americkou sociologii, nepřispěla však k vzniku nějaké nové samostatné školy americké buržoazní sociologie.

Během druhé světové války byla do USA přenesena i další evropská filozofická tradice, která se ve druhé polovině šedesátých let stala základem rozvoje a v letech sedmdesátých pak dokonce bází významného rozmachu a vlivu fenomenologické sociologie v USA. Bez přehánění lze konstatovat, že fenomenologická sociologie patří v sedmdesátých letech k nejvýznačnějším teoretickým směrům americké buržoazní sociologie. Její vliv je tak silný, že lze mluvit i o zpětném působení na evropskou buržoazní sociologii zejména v domovské zemi Husserlovy filozofie, tj. v dnešním Západním Německu. Kromě toho se fenomenologická sociologie značně rozvíjí a nabývá vlivu i v Anglii, což je do jisté míry překvapující. Fenomenologická sociologie je ve svých zdrojích závislá na Husserlově fenomenologické filozofii, která se dostala do USA velmi zprostředkovaně a začala teprve později působit. Je zajímavé, proč právě v USA a proč právě až v šedesátých letech získala husserlovská fenomenologie takový vliv, že se stala základem konstituování americké fenomenologické sociologie. V Evropě se přece pokoušel o založení fenomenologické sociologie A. Vierkant (1867—1953), avšak bez hlubšího a širšího ohlasu. Na položení pevných základů pro pozdější rozmach americké buržoazní fenomenologické sociologie měl největší zásluhy autor, který také pochází z Evropy a z oblasti německé ducho-

vědní filozofické tradice: je to filozof rakouského původu *Alfred Schütz* (1899—1959).(1)

### **Význam A. Schütze pro konstituování fenomenologické sociologie**

A. Schütz se narodil ve Vídni. Ve své odborné činnosti byl především filozofem vycházejícím z Husserlovy fenomenologie. Nedá se však říci, že Schütz byl absolutně ortodoxním husserlovcem. Již jeho první významná práce z roku 1932 sice vychází z Husserlovy filozofie, navazuje však i na inspiraci Maxe Webera a jeho koncepci smysluplného jednání [Schütz 1960]. Schütz původně studoval práva a společenské vědy, mezi jeho učiteli jsou uváděni Ludwig von Mises, Othmar Spann a Hans Kelsen. Ve své první publikované rozsáhlé práci *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt* — charakterizované v podtitulku jako úvod k rozumějící sociologii — navazuje na koncepci Maxe Webera. Zdůrazňuje, že kladení otázek Maxem Weberem je výchozím bodem každé skutečné teorie společenských věd. Nebylo však dovedeno do konce, až k oné hlubinné vrstvě, v níž se lze jediné vypořádat s mnoha důležitými úkoly, jež vyrůstají z postupů duchovních věd. Je to ústřední pojem M. Webera, kategorie subjektivního smyslu. Weber však má ve svém pojetí jeden základní nedostatek, netáže se na zvláštní způsob konstituování smyslu a neanalyzuje smyslovou danost druhého já [Schütz 1962: 5, 16]. Z kritických výtek, které Schütz adresuje M. Weberovi, je zřejmé, že vychází z husserlovských předpokladů. Autoři, kteří se zabývají Schützovým dílem, uvádějí, že Schütz zaslal svou práci Husserlovi, který mu napsal dopis, v němž vyjádřil pochvalné stanovisko. Zároveň prý mu nabídl, aby se stal jeho asistentem. Schütz údajně z osobních důvodů odmítl. V roce 1938 prchl Schütz před fašismem, rok se zdržel ve Francii, kde došlo k významným kontaktům s filozofy, kteří vycházeli z Husserlovy filozofie nebo alespoň z částí jeho díla. Šlo o tak významné filozofy, jako byl Merleau-Ponty, J.-P. Sartre nebo z Husserlových žáků Aron Gurwitsch. Zde prý šlo o první kroky převedení husserlovské filozofie do sociologické tvorby teorie. Z Paříže odjel Schütz do USA, kde zakotvil v New Yorku. Podílel se na založení *International Phenomenological Society*, stal se členem redakční rady časopisu *Philosophy and Phenomenological Research*. Dlouholeté učitelské působení na Graduate Faculty of Political and Social Science na New School for Social Research, právě tak jako bohatá publicistická činnost se staly základem pro rozšíření vlivu jeho fenomenologické koncepce sociálních věd, a zvláště pak sociologie, a umožnily Schützovi formovat a vychovávat své vlastní žáky. Je zajímavé, že v USA již Schütz nikdy nenapsal žádnou větší samostatnou monografii. Jeho dílo představuje řada statí, studií, referátů. Práce, kterou připravoval, byla vydána jedním z jeho žáků T. Luckmannem až po jeho smrti na počátku sedmdesátých let [Schütz-Luckmann 1975].

Bylo již řečeno, že hlavním východiskem Schützových koncepcí sociální vědy je dílo E. Husserla, který byl především filozofem a nezabýval se výslovně problematikou společenských věd, a zvláště pak sociologie. Většina autorů, kteří píší o Schützovi, tvrdí, že vycházel především z pozdějších prací E. Husserla a nejčastěji uvádějí pozdní Husserlovu práci *Krise evropských věd* [1954, česky Praha 1972] a posmrtně vydanou práci *Erfahrung und Urteil* (1938). Schütz samozřejmě znal i dřívější práce Husserlovy, zvláště pak jeho *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie* z roku 1913. Jeho vztah k Husserlovu dílu byl však skutečně selektivní, navíc na něj

---

(1) V anglické transkripci se setkáváme také s psaním jeho jména Schutz nebo Schuetz.

působili i jiní autoři. Byl to již zmíněný Max Weber, francouzští existencialisté, kteří rovněž čerpali z Husserla. Z francouzských filozofů dřívější generace Schütz vysoce oceňoval H. Bergsona.

Zajímavé jsou jeho kontakty s americkými společenskými vědami: například v letech 1940—41 s T. Parsonsem, který tehdy usiloval o založení sociologie jednání s určitou weberovskou inspirací [Sprondel 1978]. Základní problémy fenomenologického přístupu husserlovské proveniencí však zůstaly Parsonsovi naprosto cizí. Větší podněty načerpal Schütz z díla W. Jamese, jehož si vysoce vážil, a později z děl amerických autorů, kteří představovali rozvíjení tradice amerického pragmatismu v oblasti sociální psychologie a sociologie. Byl to G. H. Mead a jeho teorie rolí i sociálního Já, dále pak W. I. Thomas, jehož koncepci definice situace Schütz zařadil do svého díla. V době amerického pobytu se Schütz zabývá M. Schelerem, z něhož přejímá určitou specifickou koncepci intersubjektivní a pojetí druhého Já. Tyto vlivy lze vystopovat ve všech třech svazcích dosti rozsáhlého anglického vydání Schützova díla, které vyšlo v rozmezí let 1962—1966 v holandském Haagu [Schütz 1962, 1964; 1966].

Co všechno vyléčil a jaké problémy jmenovitě čerpal Schütz z Husserla a z jeho fenomenologické filozofie? Především kritiku nereflektovaného pojetí přírodních a společenských věd, které většinou ve své bohorovnosti nejsou s to analyzovat historické i sociální podmínky svého vzniku a svého provozu a podléhají určitým scientistickým předsudkům. S tím souvisí zcela logicky i kritika pozitivismu, empirismu a behaviorismu jako přístupů, které z hlediska požadavků fenomenologické filozofie neobstojí.

Dalším významným a přímo z Husserlových pozdějších prací převzatým problémem nebo problémovým okruhem je koncepce toho, co Husserl nazývá *Lebenswelt* (v anglickém překladu *life world*, sovětské kritické fenomenologie překládají *žizněnnij mir*, profesor Zelený v doslovu k Husserlově *Krizi evropských věd* používá v uvozovkách překlad *životní svět*. Tohoto termínu profesora Zeleného budu používat rovněž). Pod vlivem Schützových analýz husserlovské problematiky životního světa rozvinuli fenomenologičtí sociologové USA dnes vysoce módní a všestranně komentovanou problematiku každodenního světa (*everyday life*), přičemž mnozí autoři doslova ztotožňují Husserlův pojem *Lebenswelt* s každodenností. Jen kritičtější a poučenější autoři se snaží analyzovat jemné distinkce mezi Husserlovými pojmy *natürliche Einstellung*, *Lebenswelt* a *Alltag*. Značná část amerických a dokonce i západoněmeckých sociologů však považuje pojem životní svět a každodennost v podstatě za totožné.

Původně pod vlivem M. Webera a později Husserla rozpracoval Schütz další významnou problematiku sociálního jednání: na rozdíl od přírodních procesů nemohou být společenské procesy (v duchu rozdílu mezi přírodními a duchovněními přístupy) plně vysvětleny a pochopeny bez analýzy smyslu, který jednající (aktéři) přikládají svému jednání.

Významová, smysluplná složka lidského jednání musí být zachycena, vysvětlena a pochopena společenskou vědou, a to zejména sociologií. V tomto smyslu je sociologie vědou o lidském jednání, které je jako sociální jednání vždy smysluplné, je zprostředkováno, interpretováno vždy určitým subjektivním smyslem jednajících. Zde je patrný vliv M. Webera a německé duchovnění tradice, která však je u Husserla a A. Schütze doplněna významným pojetím konstituování smyslu. Konstituování smyslu nemá jen podstatný význam pro pochopení lidského sociálního jednání, ale — podle Schütze a jeho amerických stoupenců — i pro pochopení sociální reality. Zde se koncepce smyslu jednání úzce stýká s dalším klíčovým pojmem husserlovské fenomenologie, který převzal a podržel i A. Schütz, s pojmem intersubjektivní. Tato fenomenologická

kategorie má u Schütze ten význam, že jejím prostřednictvím interpretuje podstatu sociální reality. Sociální realitu chápe vždy jako „svět pro mne i pro druhé“, avšak v duchu základních východisek jako svou povahou intersubjektivní. Kategorie intersubjektivní nepopírá sociálně, jeho tvoření lidmi, vyvozuje však sociální realitu jako něco, co je nejen závislé na činnosti lidí, ale především a hlavně na činnosti lidských vědomí, subjektů nadaných vědomím a schopnostmi konstituce smyslu reality. To znamená, že účastníci sociálního jednání nejen svět prostřednictvím smyslových významů interpretují, vykládají, ale v podstatě ho intersubjektivně tvoří. Intersubjektivně pojatá sociální realita není tedy objektivní, tj. nezávislá na vědomí lidí. Naopak, ze správné myšlenky o tom, že na rozdíl od přírodní reality, která je dána, je sociální skutečnost konstruována, tvořena lidmi, jsou vyvozovány dva významné (v rámci fenomenologické sociologie významné) předpoklady a postuláty, že svět je tvořen v intersubjektivní interakci vědomých subjektů a že není a nemůže být svou povahou samostatně objektivní. Jeho objektivita je dilem smysluplné interpretace, je výsledkem konstitučních interpretačních aktů účastníků sociální interakce. Objektivita sociálního světa je tedy závislá na jejich uznání, na udržování interpretačních aktů reality nebo na odmítnutí tohoto uznání v tom smyslu, že objektivní ráz sociální reality mizí, když ji účastníci sociálního jednání přestanou interpretovat jako objektivně reálnou. Výsledkem tohoto usuzování je závěr, že sociální realita nemá a nemůže mít objektivně reálnou, materiální povahu, nezávislou na vůli a vědomí lidí.

V dané souvislosti by bylo možné namítnout, že takto důsledné závěry Schütz z výchozích předpokladů Husserlovy koncepce intersubjektivní nečinil. Do konce můžeme v Schützově díle najít kritické výhrady a námítky proti Husserlově koncepci intersubjektivní, jindy také pochyby, „zda lze vůbec řešit problém jak smířit pojem transcendentálního ego jako zdroje konstituce světa s ideou plurality koexistujících transcendentálních subjektů“ [Schütz 1962: 195]. Schütz postupně své pochyby o Husserlově pojetí intersubjektivní a o ryze ideální povaze sociální reality vzniklé z aktivity vědomí konstitutivních aktů transcendentálního Já řeší tím, že klade stále větší důraz na analýzu životního světa, světa každodenní zkušenosti zdravého rozumu. To odpovídá i reálnému vývojovému posunu teoretických zájmů samotného Husserla, který, jak zdůrazňuje J. Zelený, v „kapitolách o životním světě mluví někdy jako materialista“ [Zelený 1972]. To se týká Husserlových formulací z *Krise evropských věd*. Stejně tak lze i u Schütze zjistit, že stále častěji interpretuje každodenní svět zdravého rozumu, životní svět, jako něco, co je objektivní a nezávislé na vůli a vědomí lidí žijících v tomto světě, takže původní fenomenologické interpretace každodenní reality životního světa jako objektivní jenom v důsledku předsudků zdravého rozumu ustupují do pozadí. To neznamená, že Schütz se stal materialistou, ale tendence vývoje v tomto směru je v jeho díle patrná. Vlastnost intersubjektivní připisuje pak Schütz především světu běžné zkušenosti. Sociální charakter patří k životnímu světu podstatně a vnitřně. Každodenní svět zdravého rozumu je intersubjektivní svět od začátku až do konce.

Kromě převodu některých základních pojmů husserlovské fenomenologie do sféry sociální vědy, a zvláště sociologie, Schütz rozvinul ve svých statích a studiích o životním světě celou řadu svých vlastních kategorií a pojmů, které se staly vedle jeho základních interpretací husserlovských termínů základem rozvíjení fenomenologické sociologie v dílech jeho následovníků a žáků. Jde především o systém pojmů, které se vztahují k charakteristikám světa každodennosti. Je to svět daný, který sdílíme s ostatními lidmi, v tomto světě máme svou existenci, tento svět je považován za samozřejmý (již všeobecně rozšířený

termín *taken for granted* v angličtině). Je to svět, o němž se nepochybuje, je dán, je to svět veřejný, svět společný nám všem, a v tomto smyslu jednoznačně intersubjektivní svět. Nejen že se v životním světě setkáváme s našimi druhy způsobem, který je nám dán, ale považujeme za samozřejmé, že se oni setkávají se stejným světem a stejnou světskou existencí jako my. Chápeme sice svět každodennosti ze svého hlediska a perspektivy, ale považujeme za samozřejmé, že svět je identický pro nás i pro naše spoléčníky. Nakonec považujeme za samozřejmé, že naši druhové berou svět za samozřejmý jako my. Orientujeme své jednání s ohledem na to, co anticipujeme u druhých jako jejich pojetí světa, a očekáváme, že budou dělat totéž.

Ve vztahu ke světu každý z nás zaujímá určitou pozici. To, že zaujímáme svou nynější pozici ve společnosti, je výsledkem celé historie jednotlivého života. Je to důsledek okolností částečně jednotlivci vnucených, částečně zvolených. Každý jedinec je ve svém vztahu ke světu každodennosti individuálně *biograficky determinován*. Zde je další bod, který se stal východiskem fenomenologických sociologů při zdůvodňování takzvaného biografického přístupu a je používán k výkladu a výstavbě sociologie i při fenomenologickém pojetí osobnosti a její socializace. Vycházíme z kontaktu se světem ze své individuální biografické situace, to však nestačí k tomu, abychom se ve světě orientovali a mohli v něm jednat. Od předků i současníků čerpáme určité znalosti, vědomosti, včetně jazyka, což nám umožňuje svět interpretovat, ve světě se vyznat a orientovat i jednat. Učíme se používat typické prostředky, abychom v každodenním životě získali typické výsledky. Ty jsou sociálně schváleny ve formě neexplicitního a mlčenlivého souhlasu. Jsou to návody, předpisy a recepty, které respektujeme a dodržujeme pro jejich praktickou užitečnost. Podle Schütze ovládají pragmatické motivy náš každodenní život ve světě zdravého rozumu. Tyto typizace, jazyk, předpisy a návody všeho druhu, pravidla pro zacházení a manipulování s věcmi, způsoby chování a jednání v typických situacích tvoří to, co Schütz nazývá *zásobou vědění pro ruce*, kterou máme ve světě každodennosti. Zde je základ pro rozvíjení schützovských inspirací ve specificky pojaté sociologii vědění.

Nejde o jednostranné interpretace ideologie a utopie, které jsou příznačné pro sociologii vědění K. Mannheima. Jde o analýzu každého vědění, které lidé používají v jednání ve svém každodenním životě. Schütz v souvislosti s analýzou lidského jednání dále rozvinul kategorie motivů *protože* a motivů *aby*. Rozdíl mezi nimi jsou podmíněny rozdílem mezi jednáním minulým a jednáním probíhajícím. Jsem si vždy vědom svých motivů *aby*, motivy *protože* mají kořeny v mé minulosti. Všechny mé cíle a záměry tvoří hierarchický řád a pramení z mé biograficky determinované situace. Ta je zdrojem mých systémů relevance. Mé jednání, jakož i mé projekty jsou orientovány na mé cíle a mé záměry jsou organizovány v termínech systému relevance. Cíle a systémy relevance jednajících jednotlivců mohou být stejné, kdežto biograficky determinované situace jsou u různých osob různé. Zde jsou podle Schütze nutné určité operace, které Schütz obecně nazývá *reciprocita perspektiv* — ta zahrnuje zaměnitelnost stanovisek jednajících s různou biograficky determinovanou situací a druhá idealizace se týká kongruence různých systémů relevance. Podstata těchto neobvyklých termínů spočívá, jednoduše řečeno, jednak ve změně stanoviska vlastního ve stanovisko druhého, jednak v předpokladu, že různé systémy relevance lze učinit souhlasnými.

Pojmem *zásoba vědění* a *obecnou teorií reciprocity perspektiv* Schütz relativně nejvíce přispěl k analýze intersubjektivity. Svět naší zkušenosti zdravého rozumu a každodenního života je interpretovaný svět, který má pro nás smysl

a význam, a jako takový je považován za samozřejmý. Jeho interpretace je sociálně odvozena. S tím souvisejí i další Schützovy koncepce, které se týkají podle jeho mínění nejobtížnějšího úkolu — jak objektivními vědeckými prostředky zachytit a pochopit subjektivní smysl lidského jednání. Pro tento účel Schütz formuluje tři postuláty pro vytváření vědeckých modelových konstrukcí sociálního světa. První je postulát logické konzistence. Ten není ani zdaleka fenomenologický, protože jde o to, aby konstrukce vědce, který usiluje o pochopení smyslu lidského jednání, byly jasné a zřetelné a byly slučitelné s principy formální logiky. Typicky fenomenologický je druhý postulát — subjektivní interpretace. Týká se možnosti referovat o všech druzích lidského jednání nebo o jeho výsledcích vzhledem k subjektivnímu smyslu takového jednání. Podle třetího postulátu má být každý termín ve vědeckém modelu lidského jednání formulován tak, aby ten, kdo je předmětem vědecké analýzy, rozuměl jazyku modelu, jímž je jeho jednání interpretováno. Jde tedy o konzistenci mezi konstrukcemi sociálního světa a interpretacemi zdravého rozumu o zkušenosti sociální reality. Jinými slovy řečeno, jazyk, který používá sociolog jako profesionál a jímž interpretuje sociální realitu, musí být pochopitelný i pro účastníky sociální reality a musí odpovídat jejich jazyku a způsobu, jak oni v každodenním světě sociální realitu interpretují. To má dalekosáhlé důsledky pro chápání sociologické vědy i pro chápání metod, jimiž se pokouší uchopit sociální realitu.

S uvedenými postuláty úzce souvisí Schützova koncepce konstruování ideálních typů, hypotetických homunkulů nebo loutek, jímž se v určitém souladu s Weberovými ideálními typy přisuzují racionalizované a hypotetické motivy, určité vědomí, a to ještě závazně podle postulátu adekvátnosti. Zde je zřejmé, že Schütz se v návaznosti nejen na M. Webera, ale na duchovnění tradici německé filozofie a sociologie, přidržuje názoru o významném rozdílu mezi přírodní a sociální realitou. Z toho pak vyplývá i stanovisko o netotožnosti přírodních a společenských věd. Společenské vědy na rozdíl od věd přírodních musí usilovat o vypracování metod a postupů, které umožní pochopit lidské jednání jako smysluplné a pro jeho účastníky naplněné lidskými významy. Přírodní vědy podle Schütze vypracovávají konstrukce prvního stupně o realitě, která není nikterak naplněna významy, její procesy nejsou charakterizovány smysluplností.

Naproti tomu fakty a události v sociálním světě mají zcela odlišnou strukturu. Objektem společenské vědy jsou jednající aktéři, lidské bytosti angažované ve světě ve všech druzích sociálních vztahů. Tito aktéři mají svou individuální biografickou situaci, svou zásobu vědění po ruce, sledují určité cíle a účely, mají své motivy, disponují určitými koncepcemi světa, v němž žijí, i sebe sama. Tím či oním způsobem interpretují vše, s čím se ve svém světě setkávají, jejich jednání, jakož i jednání druhých, má pro ně smysl. Představitel sociální vědy musí brát v úvahu, že události a fakty, s nimiž má co dělat, jsou akteři každodenního světa předem interpretovány a významově zpracovány. Musí je proto brát v úvahu při vypracování organizovaného vědění společenskovědní disciplíny o sociální realitě v její plně konkrétnosti, tj. jako prožívané a zakoušené v každodenním životě aktérů. Konstrukce přírodních věd jsou konstrukce prvního stupně, kdežto konstrukce sociálních věd jsou konstrukce druhého stupně. Z toho vyplývají závažné důsledky pro kritiku scientistického naturalismu a objektivismu ve společenských vědách.

Schütz ve svém rozsáhlém díle rozpracoval ještě řadu dalších kategorií; ve stručné kriticko-informativní stati nelze o všem referovat. Podstatným zůstává fakt, že od první poloviny šedesátých let začalo jeho dílo hrát stále větší roli

při konstituování fenomenologické sociologie v USA, která se pak v sedmdesátých letech stala jedním z nejvýznamnějších směrů americké buržoazní teoretické sociologie s výrazným vlivem na sociologii anglickou a západoněmeckou.

Stoupenci a následovníci Schütze nemají ke svému vzoru přísně ortodoxní vztah — kombinují Schützovy přístupy ještě s jinými přístupy buržoazní sociologie nebo dávají schützovským kategoriím mírnější či vyhraněnější zaměření. Ve stručné charakteristice uvedeme nejvýznamnější představitele a směry fenomenologické sociologie v USA.

### **Představitelé a směry fenomenologické sociologie v USA**

Z vlastních spolupracovníků a kolegů A. Schütze nepřekročili A. Gurwitch a M. Natanson v podstatě rámec fenomenologické filozofie, i když Natanson svými pracemi o G. H. Meadovi a jeho koncepci *Self* ovlivnil Schütze i další sociology zejména v pojetí sociální role a sociální osobnosti. Nejvýznamnější a nejvlivnější ze všech směrů, které vzešly ze schützovské inspirace, je v rámci americké buržoazní sociologie takzvaná etnometodologie, která je jednoznačně spjata se jménem Haralda Garfinkela. Jeho hlavní spis, jímž vlastně zakládá fenomenologickou koncepci etnometodologie, vyšel v roce 1967 pod názvem *Studies in Ethnomethodology* [Garfinkel 1967]. Avšak již tři roky před vydáním Garfinkelovy práce o etnometodologii vydal svou knihu jiný významný představitel etnometodologie a později i její kritik A. Cicourel [Cicourel 1964]. Je nutno poznamenat, že oba tyto autoři — Cicourel a Garfinkel — nevycházejí jen ze Schützovy koncepce, jsou ovlivněni i vlastními americkými zdroji.

K významným inspiračním zdrojům samotného Schütze (teorie role a koncepce typizace a sebetypizace) patřil G. H. Mead a dále již uvedený W. I. Thomas se svou definicí situace. Oba tyto autoři vycházeli z filozofických východisek amerického pragmatismu, který byl jedinou původní americkou filozofií, z jejíž inspirace vycházeli významní představitelé konkrétních společenských věd. G. H. Mead a W. I. Thomas inspirovali jako původní představitelé pragmatismu rozvoj americké sociální psychologie i sociologie a sám G. H. Mead je považován za otce jednoho z nejvýznamnějších směrů americké sociální psychologie a sociologie — symbolického interakcionismu. Americký symbolický interakcionismus byl jedním z významných zprostředkujících článků při přechodu mnoha amerických sociologů k fenomenologické sociologii. To se projevilo v určité míře i u Cicourela a Garfinkela. Dodnes existují představitelé fenomenologické sociologie, kteří považují za slučitelný přístup symbolického interakcionismu a fenomenologické sociologie [Denzin 1971]. Naopak jiní představitelé fenomenologické sociologie v USA se distancují od symbolického interakcionismu a považují oba směry za neslučitelné [Douglas 1971]. Uznávají sice fenomenologickou složku v díle G. M. Meada, jeho zdůraznění symbolů a významů pro sociální interakci i respektování každodenního života, vytýkají mu však, že nerozvinul problematiku konstituování smyslu a že vnucuje svůj jazyk a pojmy světu každodennosti místo aby usiloval o popis a analýzu pořádacích pojmů a forem rozumu sociálních aktérů.

Zásadní hodnocení A. Schütze i etnometodologie podávají sovětsští autoři [Jonin — Osipov 1977]. Podobné kritické analýzy obsahuje i kolektivní sovětská práce, která je věnována kritice buržoazní sociologie ve druhé polovině dvacátého století [Buržuaznaja 1976].

Co představuje etnometodologie, které dal jméno i koncepci H. Garfinkel, ale též A. Cicourel? Je to směr, který vychází nesporně z fenomenologie a je právem považován za významnou linii rozvoje americké fenomenologické so-

ciologie. Proč se však tento směr nazývá etnometodologie? Garfinkel studoval v padesátých letech v zajímavé symbióze u Parsonse i u Schütze (studium ukončil u Parsonse). Výsledkem tohoto studia je jeho etnometodologie. Jde o analogii s etnovědou, tj. se souhrnem vědění, které lidé v určité kultuře používají ve své praktické činnosti. Předmětem studia, analýzy etnometodologie jsou etnometody, tj. metody vlastní té či oné kultuře při vytváření a produkování každodenního života. Etnověda v rámci kulturní antropologie zkoumala určité druhy vědění, které měli lidé k dispozici v nerozvinutých kulturách (magie, šamanství, zárodky vědy). Garfinkelova etnometodologie zkoumá společnosti současné vysoce rozvinuté kultury. Vlastní předmět vědy a zvláště sociologie je zkoumání způsobů, jimiž obyčejní lidé stanoví racionální vzory chování. Tito lidé užívají nejrozumnější metody k určení toho, co se děje ve společnosti. Tato metodologie společnosti je „dělání“ etno, jako je etnobotanika odvozena spíše z lidové moudrosti než z profesionálních vědeckých procedur. Prostřednictvím etnometodologie soudobá věda (včetně sociologie) dostává status etnovědy. Etnometodologie je tedy studium metod používaných lidmi, členy skupin pro pochopení jejich komunikace, rozhodování, schopnosti být racionální, pro vysvětlování jednání [Mullins 1973: 183—205].

Souvislost etnometodologie s fenomenologií je zdůrazněna tím, že etnometodologie studuje a analyzuje všední každodenní život. Přitom další souvislosti s fenomenologií (a především v návaznosti na Husserla) se projevují v tom, že objektivní vlastnosti sociálního světa se v podstatě redukuje na procedury interpretace, jejichž prostřednictvím se svět vytváří a udržuje v konkrétních situacích. Sociální svět je konstruován v průběhu interakce prostřednictvím používaných procedur interpretace a v tomto smyslu je etnometodologie zkoumáním procesu vzniku sociálních významů. Významným charakteristickým rysem etnometodologie je její úzká návaznost na lingvistiku; mezi vlivnými autory, jež se v souvislosti s etnometodologií uvádějí jako lingvistické zdroje, jsou Wittgenstein, ze současníků známý americký lingvista Chomsky se svou generativní transformační gramatikou. Jazyku se vůbec věnuje v etnometodologii velká pozornost. Sociální svět je svět významů, které jsou přece vyjadřovány v jazyce, a proto se má jazyk stát základním objektem sociologické analýzy. Četné výzkumy etnometodologie jsou zaměřeny na analýzu řeči v přirozených podmínkách, na odhalení strukturních rysů lingvistické interakce i individuálního smyslu různých aspektů situace pro každého účastníka této situace. V této souvislosti se dokonce již používá výraz lingvistická fenomenologie.

K specifickým termínům etnometodologie patří výraz *background expectations* (sovětští kritikové fenomenologické sociologie překládají tento výraz *fenovyje ožidanija*). Tento výraz se týká představ praktického individua o sociálním světě, tyto představy vystupují v průběhu sociální interakce jako pravidla. Ta se realizují v procesu interakce tak, že sám tento proces může být interpretován jako proces objevování pravidel, individua tvoří vlastní interakci jako určitý druh „objektivní“ sociální struktury. Vzniká tak iluze „objektivně“ determinované činnosti. Sociální jednání se tedy podle Garfinkela organizuje prostřednictvím toho, co nazývá *background expectations*, které jsou základem sociální standardizace; současně tímto jednáním individua objevují, tvoří a podporují tuto standardizaci. Rysy jednání mohou být tedy v podstatě vysvětleny z jednání samého. Neexistuje nic, co leží objektivně mimo lidskou interakci.

Podobnou terminologii vytváří i Cicourel, který však v návaznosti na Chomského generativní transformační gramatiku tvrdí, že každý druh lidského jed-

nání vykazuje povrchovou strukturu a hlubinnou strukturu. Každý jev je pouze povrchovým dokumentem nějakého jednání a musí být partnery interakce interpretován tak, že je vztažen k hlubinně strukturovaným vzorům, které jsou jejich základem. K těmto realitám se vztahuje Cicourelova terminologie: *basic rules a rules of conduct* (základní pravidla a pravidla chování).

Garfinkel nazývá přízpůsobení obecných typů očekávání ke konkrétním socio-historickým situacím *indexikalizace*, kdežto Cicourel nazývá pravidla indexikality *basic rules*. Indexiální výrazy jsou tedy podle etnometodologie všechny znaky a jevy (například jazykový výraz, gesto, mimika, fráze, repliky), jejichž význam je přísně určen kontextem, jsou spojeny s kontextem. Tyto výrazy popisují objekty z hlediska jejich zvláštních, jedinečných kvalit. Z hlediska základních přístupů etnometodologie tak není možné plně zkoumat indexikální výrazy objektivně, objektivní výrazy jsou jediným základem, na němž se může budovat zkoumání, jež si činí nárok na vědeckost. Ale tato metodologie indexových výrazů — na rozdíl od objektivních, obecných — je úzce spjata s celkovými filozofickými, fenomenologickými východisky etnometodologie. V tomto smyslu je etnometodologie více husserlovská než Schützovy inspirace. Pochybuje nejen o objektivní povaze sociální reality, ale i o možnosti objektivních metod a přístupů poznání sociální reality. Všechny dosavadní metodologické přístupy empirismu, pozitivismu a standardní buržoazní sociologie jsou podrobeny kritice a pochybnostem. Většina sociologů si není vědoma závislosti své disciplíny na předpokladech a východiscích každodenního světa, vnucují své metody, své interpretace, svůj jazyk účastníkům každodenního životního světa a ignorují skutečnost, že tento svět je již předem interpretován, konstruován a vytvářen obyčejnými lidmi, kteří jsou sami v každodenním životě lidovými sociology se svými vlastními interpretacemi, významy a konstrukcemi, které nejen aplikují, ale i tvoří v procesu doslova emergentní interakce v konkrétní situaci.

Z hlediska hodnocení tradičních metod empirického výzkumu berou etnometodologové na milost jen metodu zúčastněného pozorování, částečně řízený rozhovor a experiment, který ovšem chápou jako „garfinkeling“, tj. jako proces narušování, rozbíjení představ praktického individua o světě a pozorování metod a způsobů jejich rekonstrukce. K dalším metodám, které úzce souvisejí s koncepcí indexiálních výrazů, patří nahrávání rozhovoru a komunikace na pásky. Všechny ostatní metody a postupy mají být podrobeny nelitostné kritice jako předsudky, iluze dosavadní sociologie, která není s to provést vlastní kritickou sebereflexi své závislosti na světě každodennosti a na interpretačních výkonech účastníků tohoto světa „lidových“ sociologů.

Kromě Garfinkela a Cicourela se řadí k etnometodologům ještě H. Sacks, J. Douglas, M. Pollner, D. Zimmerman, McHugh, D. Sudnow a jiní.(2)

Vedle etnometodologů se vyděluje jako zvláštní linie vývoje fenomenologické sociologie dvojice autorů, kteří oba patří mezi přímé žáky A. Schütze na *New School for Social Research*. Jde o P. L. Bergera a T. Luckmanna. Oba studovali v USA, svým původem jsou z Evropy a Luckmann velmi často v Evropě působí i odborně, zatímco P. L. Berger i při hostování v Západním Německu zůstává převážně sociologem americkým. Pojetí Bergera není rozhodně ortodoxně feno-

(2) Například J. Douglas se stal určitým způsobem editorem shrnující antologie etnometodologů [Douglas 1971]. Pokud jde o konkrétní pokusy zkoumat a interpretovat sociální jevy podle principů a metod etnometodologů, lze uvést, že Garfinkel studoval porotce a jejich racionalitu chování, duševně choré, zabýval se problémy prevence sebevraždy. Sebevraždou se zabýval i Douglas, Cicourel kromě studií jazyka realizoval výzkumy deviantního chování.

menologické, čerpá i z jiných, zvláště z amerických zdrojů (G. H. Mead), ale i z prací významných evropských filozofů a sociologů (částečně z marxismu, ale i z francouzského a německého existencialismu). Vliv G. H. Meada se projevuje v první významné práci Bergera, již si získal mezinárodní ohlas — *Invitation to Sociology* [Bergeer 1963], kde je velmi výrazně rozvinuta meadovská problematika sociální role a kde jsou patrné i vlivy A. Schütze. Vlastní fenomenologická koncepce Bergerova je pak obsažena v knize, kterou zpracoval společně s T. Luckmannem — *The Social Construction of Reality* [Bergeer — Luckmann 1966]. Autoři v ní usilují o koncipování schützovské sociologie vědění, která zkoumá všechny druhy vědění, jež se podílejí nebo mohou podílet na konstruování a interpretaci sociální reality. Výrazná je i schützovská terminologie a metodologie. Bergeer kromě toho se svou ženou vypracoval v sedmdesátých letech jakousi fenomenologickou učebnici sociologie se silným akcentem na biografický přístup a výklad [Bergeer 1972]. Luckmann svou větší závislost a poplatnost na schützovských původních zdrojích projevil jako editor posmrtně vydané práce Schütze [Schütz — Luckmann 1975].

Z hlediska srovnání s etnometnologickým směrem nepředstavuje dvojice Bergeer — Luckmann jistě tak početný a kvantitativně expanzivní směr. Jejich vliv a význam však není zanedbatelný; všechny práce o fenomenologické sociologii je uvádějí jako zvláštní směr a variantu fenomenologické sociologie s vlivem jak v USA, tak v Západním Německu i Anglii.

Fenomenologická sociologie se ve druhé polovině šedesátých let a hlavně během sedmdesátých let postupně stala jedním z nejdůležitějších, ne-li nejvlivnějších směrů americké buržoazní teoretické sociologie. Začala velmi rychle pronikat z USA do zahraničí. Pro dostupnost v anglickém jazyce se uchytila poměrně brzy ve Velké Británii. Dnes patří fenomenologická sociologie v Anglii k nejvýznačnějším teoretickým směrům. Významnou informaci o hlavních představitelích anglické fenomenologické sociologie i míru vlivu amerických zdrojů (hlavně Garfinkela a Cicourela) ukazuje reprezentativní publikace anglických fenomenologických sociologů Filmera, Phillipsona, Silvermanna a Walshe [Filmer 1972]. Práce byla přeložena v Západním Německu, v roce 1978 vyšla v ruštině v Moskvě. Ruský překlad je uveden cennou předmluvou významných sovětských sociologů Jonina a Osipova, kteří zásadově hodnotí možné přínosy fenomenologické sociologie, zvláště pro kritiku některých tradičních buržoazních sociologických směrů, a současně poukazují na její hlavní idealistické defekty [Jonin — Osipov 1978].

Západoněmecká buržoazní sociologie projevovala již koncem šedesátých let zájem o americký symbolický interakcionismus, což se dá doložit bohatou překladatelskou aktivitou. Překládán byl Mead, A. Strauss (současný významný představitel symbolického interakcionismu), Bergeer a Luckmann. Na počátku sedmdesátých let se vrátil vlastní produkt německé filozofické kultury fenomenologie jako „dovoz“ americké fenomenologické sociologie, zprostředkované rovněž autorem z německé jazykové oblasti A. Schütze, do Německa. Podle intenzity vlivu, množství překladů z americké fenomenologické literatury i z bohaté domácí produkce západoněmecké lze usoudit, že fenomenologická sociologie patří v NSR k nejvýznačnějším směrům sociologické teorie. Významnou roli zde hraje překladatelská i publikační aktivita takzvané bielefeldské pracovní skupiny sociologů [Arbeitsgruppe 1973].(3) Analýza rozvětvené a bohaté

---

(3) Velmi cennou informaci o autorech, koncepcích a způsobech recepce americké fenomenologické sociologie i bohatou bibliografii obsahuje zvláštní číslo *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* z roku 1978, věnované sociologii každodennosti [Hammerich — Klein 1978].

sociologické a ve spojení s ní i filozofické fenomenologické literatury v NSR by si samozřejmě vyžádala zvláštní studie.

Vraťme se však k faktu, který je nesporný. Ve druhé polovině šedesátých let po postupném ústupu americké empirické sociologie jako údajného vrcholu a vzoru vědecké sociologie i sociologického strukturního funkcionalismu parsonovského typu nastupuje, a to velmi úspěšně, fenomenologická sociologie. Zaplňuje tedy určité vakuum, které se vytvořilo poklesem vlivu empirické i strukturně funkcionalistické sociologie. Proč však právě fenomenologická sociologie a ne třeba sociologie frankfurtské sociologické školy? To jsou jistě oprávněné otázky. Filozofie a sociologie frankfurtské školy nesporně v USA působila a působí dodnes. Prostřednictvím díla Marcuseho a Fromma ovlivňovala určitou část intelektuálů, zvláště pak radikální studenty a představitele takzvané radikální sociologie konce šedesátých let. Tento vliv však byl přechodný a dnes nelze mluvit o výrazném směru či škole, která by navazovala na frankfurtské autority (vliv frankfurtské školy je třeba zřejmý u A. Gouldnera, který ovšem do určité míry inklinuje k revizionistickým variantám marxismu [Gouldner 1973]).

Zbývá tedy formulovat hypotézu, že se v určité krizi empirické sociologie a strukturního funkcionalismu asi pro akademické profesorské kádry amerických sociologů nejlépe hodila schützovsky transformovaná inspirace husserlovské fenomenologie. Kritika empirismu, neopozitivismu, objektivistické naturalistické koncepce společenské vědy a sociální reality patří k silným a velmi atraktivním stránkám fenomenologické sociologie. I problematika intersubjektivit, ač idealisticky interpretovaná, nadhazuje závažné otázky o pravé povaze a zvlátnostech sociální reality a je vhodnou základnou kritiky reifikovaného pojetí sociální reality jako reality ryze nadindividuální, chápané odtržené od činnosti společenských individuí, což je typické právě pro parsonsovskou koncepci strukturního funkcionalismu. I pojetí významu a smyslu sociálního jednání je ve fenomenologické sociologii daleko hlubší a podnětnější než v Parsonsově upravené transformaci Maxe Webera, v jeho teorii sociálního jednání. Pro recepci problematiky přirozeného postoje a každodennosti byla americká sociologie do určité míry již připravena působením symbolického interakcionismu, takže se sociologie všedního dne stala rychle téměř módním tématem fenomenologické sociologie. I zdůraznění většího významu a role jiných metod empirického výzkumu než jen nezaujatého pozorování a dotazníku bylo vítaným protilektem proti přehnané „objektální“ naturalistické koncepci lidských jedinců. Ty tradiční empirická sociologie zkoumala spíše jako přírodní předměty než jako subjekty, které skutečně z úhrnu své historické a společenské interakce tvoří sociální realitu.

Velký vliv transformované husserlovské fenomenologie v schützovské interpretaci v americké sociologii, její rozšíření do Anglie a zpětně i do Německa (Západního) svědčí o tom, že idealistická filozofie typu fenomenologie má své určité racionální a částečně i dialektické jádro, které je zároveň deformováno, zamlženo a idealisticky interpretováno. Kriticky dešifrovat toto jádro vlivu fenomenologické filozofie a sociologie, podnětně rozvinout problémy a překonat je v daleko hlubší vědecké i sociální kritice je úkolem marxistické dialektické filozofie a marxisticko-leninské sociologie. Je to zvlášť naléhavý úkol v naší zemi, v níž Husserlova fenomenologická filozofie (byť v heideggerovské další reinterpretaci) byla jedním ze zdrojů filozofického revizionismu druhé poloviny šedesátých let.

Fenomenologická sociologie v USA, v Anglii i Západním Německu je buržoazním sociologickým směrem. Její hlavní zdroj — Husserlova filozofie — patří k významným a vlivným směrům buržoazní a navíc ve své podstatě idealistické filozofie. Sám Husserl přes všechny své úvahy a postřehy o krizi evropské vědy a kultury (v podstatě šlo o krizi vědy a kultury v buržoazním systému) nepřekročil ani teoreticky, ani prakticko-politicky hranice buržoazního systému. Také A. Schütz se nevyznačoval žádným zásadním teoretickým a společensko-politickým radikalismem. Sdílel s Husserlem nápadný nezájem o otázky revoluce, třídních vztahů, státu a politiky, revolučního dělnického hnutí, nenajdeme u něho skoro žádnou zmínku o marxismu, marxisticko-leninské teorii a metodě.

Podněty Husserlovy a v transformované podobě inspirace Schützovy, jimiž podstatně ovlivnil konstituování americké fenomenologické sociologie, se týkají převážně otázek metodologických a teoretických. K sociální problematice se lze přes Husserlovy a Schützovy podněty dostat především při analýze přirozeného světa a pojetí intersubjektivity. Tyto dvě významné kategorie jsou však zatíženy a tím i znehodnoceny idealistickými východisky a předpoklady fenomenologické filozofie. Marxismus-leninismus má daleko hlubší pojetí každodenního světa a života ve svém pojetí praxe, které také umožňuje pochopit souvislost vědy a vědeckého poznání s mimovědeckými a předvědeckými způsoby a formami praktického života. Při veškerém uznání významu vědomí a významové smysluplné povahy lidského jednání nelze přijmout koncepci sociální reality jako intersubjektivitu. Intersubjektivní pojetí sociální reality vede ve svých důsledcích a někdy i výslovně (jako u etnometodologů) k popírání materiální a objektivní podstaty společenské reality.

Všechna základní omezení a nedůslednosti Husserlových a Schützových koncepcí sdílejí i představitelé americké fenomenologické sociologie. Jejich silnou stránkou je kritika objektivismu ve vědě, naturalismu, empirismu, novopozitivismu a strukturního funkcionalismu. I oni však — až na malé výjimky (Berger) — projevují nápadný nezájem o hlubší poznání marxistické teorie a metody i o svět politiky, třídních a revolučních zápasů, třídních a mocenských celospolečenských vztahů. Jejich kriticismus se omezuje převážně na oblast problémů teoretických a metodologických. Zde lze asi najít příčiny výrazného vlivu a rozšíření fenomenologické sociologie v USA. Základní teoretická a metodologická východiska Husserlovy filozofie zprostředkovaná Schützem jsou přijatelná pro určitou část amerických akademických sociologů jako základ potřebného kriticismu proti zprofanovanému naturalismu, objektivismu ve společenských vědách, proti novopozitivismu, empirismu i strukturnímu funkcionalismu. Zároveň jim toto kritické stanovisko v oblasti teorie a metod umožňuje setrvat na půdě akademické oficiální vědy a současného buržoazního systému bez tendencí jeho ostré a zásadní kritiky.

V tom tkví také sociální a ideologická funkce fenomenologické sociologie v USA, v tom spočívá její sociálně třídní determinace i omezenost. Takto pojatá akademicky kritická a politicky v podstatě liberální fenomenologická sociologie současně blokuje svou povrchní nebo zkreslující interpretací marxismu přístup nebo přechod určité části sociologů k hlubšímu a zásadnějšímu zájmu o marxismus a jeho politické a revoluční důsledky.

## Literatura

Arbeitsgruppe Bielefelder Soziologen (Hrsg.): *Alltagswissen, Interaktion und gesellschaftliche Wirklichkeit*. 2. Bde. Reinbek, Rowohlt 1973.  
Berger P. L.: *Invitation to Sociology*. New York, Doubleday 1963.

- Berger P. L. — Luckmann T.: *The Social Construction of Reality*. New York, Doubleday 1966.
- Berger P. L. — Berger B.: *A Biographical Approach*. New York, Basic Books Inc. Publishers 1972.
- Buržuaznaja sociologija XX veka*. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1976.
- Cicourel A.: *Method and Measurement in Sociology*. New York, Free Press 1964.
- Denzin, N. K.: *Symbolic Interactionism and Ethnomethodology*. In: Douglas J. D. (ed.): *Understanding Everyday Life*. London, Routledge et Kegan Paul 1971.
- Douglas J. D.: *Understanding Everyday Life*. In: Douglas J. D. (ed.): *Understanding Everyday Life*. London, Routledge et Kegan Paul 1971.
- Filmer P. — Phillipson M. — Silverman D. — Walsh D.: *New Directions in Sociological Theory*. London, Macmillan 1972.
- Garfinkel H.: *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall 1967.
- Gouldner A. W.: *For Sociology*. New York, Basic Books Inc. Publishers 1973.
- Hammerich K. — Klein M. (Hrsg.): *Materialen zur Soziologie des Alltags*. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderheft 20/1978.
- Husserl E.: *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Praha, Academia 1972.
- Jonin L. G. — Osipov G. V.: *Kritika sovremennoj buržuaznoj teoreticheskoj sociologii*. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1977.
- Jonin L. G. — Osipov G. V.: *Vvodnaja stat'ja in Novyje napravlenija v sociologičeskiju teoriju*. Moskva, Progress 1978.
- Mullins N. C.: *Theorie and Theory Groups in Contemporary American Sociology*. New York, Harper et Row Publishers 1973.
- Schütz A.: *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*. Wien, Springer Verlag 1960.
- Schütz A.: *Collected Papers I*. The Hague, Martinus Nijhoff 1962.
- Schütz A.: *Collected Papers II*. The Hague, Martinus Nijhoff 1964.
- Schütz A.: *Collected Papers III*. The Hague, Martinus Nijhoff 1966.
- Schütz A. — Luckmann T.: *Strukturen der Lebenswelt*. Neuwied, Luchterhand 1975.
- Sprondel W. (Hrsg.): *Alfred Schütz, Talcott Parsons, Zur Theorie sozialen Handelns*. Ein Briefwechsel, Stuttgart 1978.
- Zelený J.: *Marxistický a fenomenologický pohled na tzv. krizi vědy*. Doslov in: Husserl E.: *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Praha, Academia 1972.

## Резюме

### Э. Урбанек: Феноменологическая социология — влиятельное направление американской буржуазной социологии

После второй мировой войны в социологии США преобладали два примечательных направления — исследовательская эмпирическая социология и теоретический структурный функционализм. Они считались примером научной социологии, в их предпосылках и исходных тезисах не сомневались. Во второй половине 60-их годов в США начинается играть важную роль феноменологическая социология. Она исходит из философии Гуссерля, которую в социологию и социальные науки перенес философ австрийского происхождения А. Шюц. Феноменологическая социология резко критикует эмпиризм, неопозитивизм и натуралистический объективизм в социологии. Из гуссерлевской проблематики разрабатывает проблематику жизненного мира и повседневности, intersубъективности и характера социальной реальности, анализирует человеческое поведение как полное смысла и значений. Конструирует идеальные типы и разрабатывает собственную теорию поведения с соответствующей терминологией (биографически детерминированное положение, запас знания, теория мотивов и системы релевантности). Шюцом проведенная интерпретация Гуссерля не строго ортодоксальна, а выборочно с известной долей использования импульсов также других авторов (М. Вебер, Г. Г. Мид, В. И. Томас).

Из шюцовских импульсов постепенно создались варианты феноменологической социологии — на первом месте этнометодология (главные представители Гарфинкел, Сикурел). Этнометодология принимает все основные методологические и теоретические импульсы Шюца, развивает примечательную критику стандартной американской социологии, ее методологии. Разрабатывает проблематику повседневности, intersубъек-

тивности, характера социальной реальности как интерпретируемых и создаваемых участниками интеракции; она уделяет большое внимание языку и интерпретации действительности, которыми пользуются участники интеракции в повседневной жизни. Этнометодология развивает тоже собственную терминологию, здесь имеют большое значение термины фоновые ожидания и индексикальные выражения интеракции. Этнометодология приобрела большое значение в американской социологии и встретила отклик также за рубежом.

К числу дальнейших видных представителей линии феноменологической социологии относятся П. Л. Бергер и Т. Лукманн, которые разработали шюцовскую социологию знания и проблематику социальной конструкции реальности. Они также развивали проблематику биографического подхода и теории роли.

Самое большое значение за рубежом приобрела феноменологическая социология в Англии и в 70-ые годы также в Западной Германии.

Феноменологическая социология заполнила некоторый вакуум в американской социологии, возникший после того, как ослабело влияние эмпирической социологии и структурного функционализма. Из всех влиятельных теоретических направлений встретила феноменологическая философия самый большой отклик у академической, университетской американской буржуазной социологии. Ее сила заключается в критике эмпиризма, неопозитивизма, натуралистического объективизма и в критике стандартных нерелефированных методов социологического исследования. Ценная проблематика интерсубъективности и человеческого поведения полного смысла обесценена основными идеалистическими исходными точками феноменологии. Критиковать феноменологическую буржуазную социологию необходимо из-за того, что она представляет собой влиятельное и экспансионистское направление современной буржуазной социологии с ценными импульсами и подходами, которые деформированы и завуалированы идеалистическими исходными тезисами. Критика феноменологической социологии является особенно необходимой в СССР, где феноменологическая философия в известном гайдеггерском варианте служила во второй половине 60-ых годов одним из значительных источников философского ревизионизма и отрицательно повлияла на развитие общественных наук.

## Summary

### Urbánek E.: Phenomenological Sociology — An Influential Trend in the American Bourgeois Sociology

After World War II, two trends of major significance prevailed in the American sociology — empirical-research sociology and the theoretical structural functionalism. Both were regarded as a model of scientific sociology, without calling in question their premises and underlying theses. In the late sixties, phenomenological sociology became predominant in the USA. It is based on Husserl's philosophy, introduced into sociology and the social sciences by a philosopher of Austrian origin, A. Schütz. Phenomenological sociology severely criticizes empirism, neopositivism and naturalistic objectivism in sociology. Elaborating Husserl's problem area, it concentrates on problems of the life world and everyday life, intersubjectivity and the nature of social reality, analyzes human behaviour as having sense and being full of meaning, constructs ideal types, and works out its own behavioral theory together with the corresponding terminology (biographically determined situation, stock of knowledge, theory of motives and of the relevance system). Schütz's interpretation of Husserl is not strictly orthodox: it is selective and, to a certain extent, makes use of other authors' notions (M. Weber, G. Mead, W. I. Thomas).

Schütz's notions gradually gave rise to variants of phenomenological sociology — in the first place to ethnomethodology (principal representatives: Garfinkel, Cicourel). Ethnomethodology, taking over all the basic methodological and theoretical implications presented by Schütz, engages in a significant criticism of standard American sociology, of its methodology. It elaborates the problem area of everyday life, of intersubjectivity, of the character of social reality as interpreted and formed by participants in the interaction, devoting major attention to the language and interpretations of reality applied by interaction participants in their everyday life. Ethnomethodology also develops its own terminology — here the terms "background expectations" and indexical expressions of interaction are of great significance. Ethnomethodology plays a very influential role in American sociology and has also found acceptance in other countries.

Other important representatives of the line of phenomenological sociology are P. L. Berger and T. Luckmann, who developed Schütz's sociology of knowledge and problems of the social construction of reality, hand in hand with problems of the biographical approach and the theory of roles. Outside the USA, phenomenological sociology asserted itself most intensively in England and, in the seventies, also in Western Germany.

Phenomenological sociology has filled a certain vacuum in the American sociology caused by the receding influence of empirical sociology and structural functionalism. Of all the influential theoretical trends, phenomenological philosophy was most warmly accepted by the American academic bourgeois sociology developed in universities. Its strength lies in the criticism of empirism, neopositivism and naturalistic objectivism on the one hand, and in the criticism of standard, non-reflected methods of sociological research on the other. The important problem area of intersubjectivity and meaningful human behaviour is depreciated by the fundamental idealistic starting points of phenomenology. The bourgeois phenomenological sociology must be subjected to criticism in view of the fact that it represents an influential and expansive trend of contemporary bourgeois sociology involving valuable notions and approaches, which are deformed and often enciphered in the idealistic basic theses. The criticism of phenomenological sociology is of particular importance in Czechoslovakia: here phenomenological philosophy — as a certain variant of Heidegger — was one of the significant sources of philosophical revisionism in the late sixties and exerted a negative influence upon the development of social sciences.